

Оксана Яремчук,
кандидат психологических наук, докторант кафедры
социальной и прикладной психологи ИМЭМ ОНУ
Виктория Фокіна,
аспирантка Одесского национального университета имени
И.И. Мечникова

КОЛЕКТИВНЕ НЕСВІДОМЕ ДАВНІХ СЛОВ'ЯН ЯК РЕСУРС ЦІЛІСНОСТІ «Я» ТА «МИ»

В статті презентується акме-орієнтована технологія самоконструювання «Я» на основі колективного несвідомого давніх слов'ян. Взаємопроникнення колективного та індивідуального несвідомого в процесі сприйняття, інтерпретації та творення міфологічних образів пов'язане з включенням міфопоетичного мислення, яке несе креативний потенціал архаїчної міфотворчості, долучений до сучасних запитів на самоздійснення в культурі.

Обґрунтування теоретичних, прикладних та тренінгових вимірів самоконструювання «Я» на основі колективного несвідомого давніх слов'ян, задіюючи гендерні міфологеми, спирається на концепцію етнокультурної міфотворчості особистості (О.В. Яремчук) [14]. Основний акцент виставляється на зв'язку колективного несвідомого та етноархетипів з самоактуалізацією, саморозвитком та самоздійсненням особистості завдяки принципу карнавальності. В пропонованій технології також задіюється психорезонанс з музичними архетипами давньослов'янської традиції, що має яскраво виражений катарсичний потенціал.

Вихідним положенням пропонованої технології стало наступне. Колективне несвідоме давніх слов'ян виступає основою самоконструювання «Я» і, в залежності від запитів конкретних особистостей, фасилітує їх самоактуалізацію, саморозвиток та

самоздійснення. Такий погляд дає можливість зберегти цілісність «Я» та «Ми» в умовах трансформації українського суспільства, наблизити до консолідації представників різних регіонів на основі спільної соціетальної структури. Ключовим мотивом групової роботи, що передбачається технологією є ідея: *«Цінуймо і шануймо сакральність нашого минулого! Тоді чудовим буде сьогодні і ще кращим майбутнє»*. Спільний вчинок етнокультурної міфотворчості розгортається завдяки взаємодії його учасників з давньослов'янськими міфологемами богів: Макоші, Даждьбога, Лади та Живи [1]. Для реалізації пропонованої технології було обрано форму тренінгу.

Обґрунтуймо теоретичні, прикладні та тренінгові виміри самоконструювання «Я» на рівні колективного несвідомого слов'ян, задіюючи соціально-психологічну концепцію етнокультурної міфотворчості особистості. Поділ на чоловіче та жіноче є достеменною ознакою етнічного несвідомого, де зберігаються первісні форми осягнення Всесвіту й трансцендентного – архетипи богів та богинь [4]. Це скарбниця колективної пам'яті певного народу, що наповнювалась завдяки досвіду взаємодії з довкіллям та іншими народами в конкретних ландшафтних, кліматичних, історичних та культурних умовах [3]. Аналіз під цим кутом зору українських замовлянь, весільних пісень, загадок, колядок, щедрівок, казок, показав, що найважливішими в українській ментальності є такі етноархетипи: Батька – Матері, Дитини, Землі, Води, Вогню, Гори, Дерева (священного лісу), Квітки, Бика (Корови), Змії, Птаха, Каменю, Поля, Мосту, Стіни (Тину, Паркана, Загорожі), Воріт (Горловини), Хреста, Сонця, Місяця, Зорі [7; 10]. Ці міфологеми і зараз несуть в собі моральні, світоглядні та естетичні коди [1]. Зокрема, найважливішим з архетипів є архетип Матері-Землі, Великої Богині. Він зумовив забарвлення образу Богородиці, яке відоме з чисельних пам'яток усної і пісенної української традиції [2]. Інший

не менш важливий для українців архетип – архетип Тіні – сконденсував в собі драматичні суперечності людських доль та характерів, руйнівні потяги, зловживання світською й духовною владою і т.ін. Але, на наш погляд, не варто вдаватися до радикальних засобів боротьби з колективною Тінню, особливо коли йдеться про нове покоління – молодь, що особисто «не докладало зусиль» для її «згущення». Краще акцентувати позитивні міфологічні образи, що здатні наситити сучасну людину енергією та волею іти шляхом добра і гармонії.

Ми звернулися до міфологем богів та богинь слов'янського пантеону через те, що найяскравішим виявом архетипових енергій є ідея зв'язку людини з божеством, а поділ на чоловіче та жіноче, присутній в язичницьких пантеонах, пов'язаний зі взаємодією природних стихій і якостей творіння. Тобто міфологеми богів, як культурних героїв слов'ян, активізують ідею життєтворчості та взаємодії чоловічого та жіночого первнів [5; 6]. У психіці сучасної людини все яскравіше відчувається андрогінний акцент, тому в сьогоденних реаліях чоловіче та жіноче потребують не розведення, а продуктивного синтезу задля індивідуації особистості. Це слушно запроваджувати на основі взаємодії з колективним несвідомим.

Самоактуалізація, саморозвиток та самоздійснення особистості фасилітувалися в тренінгу завдяки карнавальності. В даному разі принцип карнавальності реалізується шляхом взаємодії між інакшими і різнопорядковими суб'єктами в інтра- та інтерперсональних планах, що підключає наддинамічний смислоутворювальний процес гармонізації різнорівневих світів людини, відкриває в ній сенсову єдність мікро- і макрокосму через етноархетипи. Принцип карнавальності передбачає встановлення зв'язку особистості з колективним несвідомим через

індивідуальну авторську міфотворчість в слов'янській етнокультурній традиції. Продовжуючи цю думку, підкреслимо також значущість принципу синхроністичності, що впорядковує життєві події учасників тренінгу «нефізичним» (непричинним) шляхом, на підставі їх смислів та пов'язує ці події незалежно від їх розділеності в часі і просторі. Всі ці положення реалізуються в тренінгу, який долучає учасників до індивідуальної авторської інтерпретації та реміфологізації традицій давніх слов'ян в спільному обрядовому вчинку і, таким чином, є емпіричною верифікацією соціально-психологічної концепції етнокультурної міфотворчості особистості.

В пропонованій акме-орієнтованій технології акцентується гендерна міфологія. В традиції будь-якого народу певні звичаї породжуються природною необхідністю виживання та адаптації до довкілля, але в подальшому розвитку особистості та суспільства зрештою осмислюються в категоріях вищих, ідеальних прагнень людини. Особливо це стосується взаємин між статями, коли достеменні потяги до близькості, продовження роду набувають екзистенційного забарвлення, поєднуючись зі священними почуттями любові, духовної спорідненості. За вищі духовні прояви людини в прадавні часи «відповідали» надприродні істоти – боги, духи, культурні герої. Саме контакт з ними підчас ритуальних дійств, обрядів, свят наснажував слов'ян, нагадував про зв'язок з традицією, яка відтворювалась у внутрішньому світі кожного учасника священнодійства. Дослідники давньослов'янської міфології наводять тексти про «сходження» бога до людей, зв'язок слов'ян з богами, родинні, теплі, турботливі стосунки людини й божества (С. Я. Головацький та ін.) [11]. В індивідуальному досвіді учасників тренінгу це підтверджувалось, коли вони занурювалися у міфотворчий простір, що резонував з глибинними рівнями їх «Я», пожвавлював слов'янські етноархетипи.

Звернення до індивідуального авторського міфотворення на ґрунті давньослов'янської традиції дозволило опрацювати внутрішні психічні образи, що достеменно й достотно тяжіють до сакрального, релігійного в людині [13].

Важливою складовою пояснення самоконструювання «Я» на рівні колективного несвідомого давніх слов'ян є напрацювання психолінгвістики та філософії О. Потебні, який виявив механізми оприявнення екзистенційних станів у давньослов'янській духовності шляхом аналізу мовних засобів, що в них відбилися феномени свідомості та несвідомого мовців [9]. Ми задіяли у концепцію тренінгу його думку стосовно того, що онтологізація горя, долі, злиднів в міфологічних текстах слов'ян відбувалася шляхом присвоєння їм власних імен, переводу їх у статус міфологічних істот. Вчений на прикладі цілої низки мов довів, з одного боку, етимологічну близькість слів «щастя», «доля», «божественна істота», а з іншого – слів «лихо» і «покинутість Богом», які, в свою чергу, теж сходять до одного семантичного поля «долі-знедоленості». Він також вказував на намагання людини долучитися до надчуттєвого, божественного в екзистенційних переживаннях, граничних станах, що яскраво виявилися в текстах пісень, казок, прислів'їв, які оприявнюють міфологічне мислення слов'ян [9]. Ці факти спонукали до використання механізмів психорезонансу та катарсису.

Найяскравіше міфопоетична природа людської психіки постає саме в музиці, а поживавлення духовно-катарсичної активності особистості в ході інтерпретації музичних міфологем відкриває перспективи створення дієвих способів особистісного самоздійснення. Розглянемо з цієї точки зору музичні архетипи в давньослов'янській культурній традиції та їх катарсичний потенціал для сучасної особистості.

В емоційному резонуванні учасників з інтонаційними та архетиповими складовими музичних композицій, задіяних в тренінгу, відбувалося поживлення глибинних рівнів колективного несвідомого. Ключову роль в цьому зіграв архетип «Славління», який характерний для святкових обрядових дійств слов'ян, що долучалися, таким чином, до світу богів. В «славлінні» на тренінгу відбувалася суб'єктивна семантизація «плинних смислів» особистого несвідомого, пов'язаних з конструюванням індивідуального авторського міфу кожного з учасників. Це зумовило резонансну взаємодію зі смислами інших учасників та актуалізувало екзистенціальний проект особистості, що метафорично передавалося у «розгортанні власного талану».

«Талан» у даному разі – це особиста обдарованість, відчуття власного покликання, діяльнісний та перетворювальний потенціал особистості, її мотивація до вчинку самоідентифікації з традицією до індивідуальних авторської міфотворчості на її основі. Метафоризація процесу «розгортання власного талану» відбувалася на протязі всього тренінгу, але кульмінацією стало плетіння талісману у вигляді орнаменту з ниток, які «благословляла» богиня Макошь. Таким чином, актуалізувалася міфологема Веселки.

Ця міфологема, як медіація між сучасними та давніми слов'янами постала у власноруч створеному учасниками тренінгу артефакті, що поєднував різні кольори в індивідуальний неповторний візерунок. Власне, завдяки міфологемам Талану та Веселки, відбулося потенціювання індивідуальних уявлень про майбутнє, які символізувалися вподобаними кольорами ниток. Це, по суті, творення смислів, що збагачує не тільки суб'єкта, але й проінтерпретовану ним слов'янську давнину. Такий підхід

до саморозвитку особистості в культурно-історичному просторі долучав терапію народною творчістю.

Обрядовий спільний вчинок етнокультурної міфотворчості «Веселка Єдності» як ресурс цілісності «Я» та «Ми» був метою тренінгу, розробленого О.В. Яремчук, В.І. Фокіною та В.О. Ключовою-Цобенко, він задіював архетипи етнічного несвідомого та музичні архетипи. Подамо його зміст та музичний супровід у наступній таблиці.

Таблиця 6.1.

Обрядовий спільний вчинок етнокультурної міфотворчості

«Веселка Єдності»

Психологічний етап тренінгу	Музичні архетипи
1. Освоєння місцевості: входження в резонанс з природним середовищем. Плетіння вінків.	Архетип Землі, єднання з рослинним світом та водною стихією. (Вокальні фольклорні композиції. 1. «Своя гра» – музична імпровізація на сопілці. Пожвавлення зв'язку зі слов'янською традицією. Музичний архетип медитації. 2. «Весна» – музичний архетип заклику до сприйняття мудрості предків, закладеної в традиції. Семантика дощу як передачі інформації та грому (блискавки) як енергетичного імпульсу. 3. «На морі берізка потопала». Семантика світотворення. Музичний архетип заклику. 4. «Серед вулиці степ широкий» семантика освоєння природи, музичний архетип гри.) 5. «Что не тошно ли да тебе, Анна» – російська весільна пісня. Музичний архетип прохання і заклику кращої долі.

Психологічний етап тренінгу	Музичні архетипи
1. Несвідомий вибір кольору учасниками – символізація певної якості внутрішнього світу	Музичний архетип заклику і прохання. Пісня «Квітка-душа» – «Весен і зим, дай Бог. Віри і сил, дай Бог. Щастя усім, дай Бог».
2. Притягіння кольорових пар	Архетип води, що підкреслює важливість жіночого начала, відголоски матріархату. Музичний архетип медитації. «Разлилася речка быстрая» – російська пісня на два голоси – жіночий ведучий, чоловічий підголосок. Музичний архетип гри – білоруська пісня «Наші конопельки зверху зелененькі» – взаємодія чоловічого та жіночого у побуті. Музичний архетип заклику, піднесення чоловічого і жіночого до традицій предків (звитяга). Символ Веселки – музична композиція «Волинка», ушляхетнення життєвої гри (на волинці, за повір'ям, грають янголи).
3. Згортання «веселки» у мікрокосм («клубок долі»).	Музичний архетип прохання та славління – пісня «Ой, як же було ізпрежди віка. Ой, дай Бог. А тільки було синєє море ой, дай Бог», як фольклорна складова музичної композиції «Ріка життя». Музичний архетип медитації – композиція «Ріка

Психологічний етап тренінгу	Музичні архетипи
	життя». Лейтмотив – «Ми не янголи святі, але струни золоті у душах не мовчать».
4. «Розгортання спільного талану» за допомогою міфологем Лади та Дажбога.	Музичний архетип медитації та гри, повернення до витоків й розгортання традиції у сьогоденні. Міф про створення світу, ритуал світо творення. Медитативна композиція з дримбою.
5. Забавка «Струмок». Єдність у різноманітті: поєднання кольорів. Вибір пари за принципом вдосконалення внутрішніх якостей.	Музичні архетипи заклику та медитації життєтворення. Фольклорна композиція «Жива-Жива, матушка». Семантика ріки, землі, вітру, вогню, світлої любові, життя.
7. Випробування міцності пари.	Музичний архетип гри. Випробування на енергетичну цілісність. Українська народна пісня «Ти ж мене підманула». Семантика залицяння, підморгування. Підтримка, турбота, відповідальність, як гарантія міцності пари.
8. Єдність роду.	Музичні архетипи заклику, славління. Композиція – гімн рідній землі «Сохраним заветы правы. Мы Дажьбога сыновья».
9. «Плетіння власної	Музичний архетип заклику. Музичний архетип

Психологічний етап тренінгу	Музичні архетипи
долі» (створення оберегу з ниток) в гармонії з традицією, розгортання особистого талану – звитяга, мужність, успіх, покликання, любов.	славління Лади та Рода. Пісня «Родина». Семантика рішучості у ствердженні спадкоємності. Покровительство богів. Музичний архетип медитації. «Своя гра» – імпровізація на сопілці. Пожвавлення зв'язку зі слов'янською традицією в індивідуальному авторському міфі.

В тренінгу ключовим був механізм психо-історичної реконструкції. Вона оприявнювалася підчас відтворення давньослов'янських традицій, в ході участі у пропонованих обрядових діях, коли учасники поринали в атмосферу давніх слов'янських пісень, обрядів, ритуальних ігор, в яких давнім слов'янам завжди покровительствовали боги, у даному тренінгу це – Макошь, Лада, Жива, Дажбог [11]. Учасники тренінгу заздалегідь вивчали слов'янську міфологію, приймали участь у дослідження символотворчості та смислоутворення на основі міфологем богів давньослов'янського пантеону. Результатом цієї психо-історичної реконструкції стали наступні уявлення про основні міфологеми колективного несвідомого давніх слов'ян.

Макошь (Мокоша, Магощ) – богиня Долі, що «пряде» життєвий шлях як нитку, матір двох сестер Долі та Недолі, богиня родючості, що пов'язана з врожаєм. Втіленням енергії Макоші вважалась корова-годувальниця. Макошь – єдина богиня з чоловічого пантеону князя Володимира, іноді зображена з

рогом достатку. Її день – п'ятниця. Макошь має здатність змінювати нещасливу долю, в пізніших джерелах співвідноситься з Орантою.

Лада – одна з найулюбленіших давніми слов'янами богинь, Матір Світу, богиня любові та шлюбу, яка несе енергію подружжя та материнства. Лада є жіночою проекцією Рода, що реалізуючи потенціал самовідтворення, започатковує життя молодого Всесвіту.

Жива – та, що дає життя – богиня весни, родючості, животворних сил природи, весняних вируючих вод, перших зелених паростків; покровителька юних дівчат і молодих дружин. З'являється в образі зозулі – провісниці світу предків.

Дажбог (Радегаст) – Сварожич, бог родючості, сонячного світла і цілющої сили, дід слов'ян, син Сварога. Священною твариною Даждбога вважався лев, тому Сварожича зображували або з лівовою головою, або у колісниці, запряженій левами. Дажбог втілює мудру державну владу, воїнську звитягу, батьківське покровительство для усього слов'янського народу.

На основі взаємодії з цими міфологемами в тренінгу розгортався спільний вчинок етнокультурної міфотворчості, що оприявнював цінності і смисли досягнення цілісності «Я» та «Ми».

Подамо психологічні техніки, що реалізувалися в цьому обрядовому спільному вчинку етнокультурної міфотворчості:

1. Етнотерапія: сприяла трансляції культурно-історичних смислів в індивідуальних авторських міфах учасників тренінгу, а також опредметненню індивідуальних смислів в груповому дійстві. Творення індивідуального авторського міфу як післядія обрядового спільного вчинку оприявнювалася у плетінні власного оберегу-талану.
2. Міфодрама поживляла міфологеми творення Світу та «творення власної долі» з ниток Макоші, що сприяло усвідомленню суб'єктності та мотивувало учасників тренінгу на розвиток творчого потенціалу. Міфологема Живи як покровительки цілителів символізувала оновлюючу енергію Всесвіту. Міфологема Лади, яка опікується любов'ю та сімейним

благополуччям налаштовувала учасників тренінгу на усвідомлення жіночого начала в особистому та колективному несвідомому. Дажбог, як символ родючості та покровитель слов'ян уособлював чоловіче начало. Ці міфологеми виступали в якості ресурсу для досягнення цілісності «Я» та «Ми», об'єднували учасників тренінгу у спільному вчинку. Міфологема Веселки закріплювала цю єдність, перегукуючись з іншими культурно-історичними традиціями, де вона постає у вигляді чакр (чар) та відповідних їм тонких тіл в індо-аріїв.

3. Психо-історична реконструкція передбачала діалог з міфологемами Лади (злагода, сімейне благополуччя, любов), Дажбога (захисник, мужній воїн, прабатько слов'ян), Живи (цілюща енергія, зв'язок з предками), Макоші (доля, передзаданість) з метою трансформації їх культурно-історичних смислів в індивідуальному авторському міфі та вироблення нової міфологеми для консолідації спільноти в сучасних умовах. Цією міфологемою стала Веселка Єдності.

З огляду на вищевикладений дискурс ми запропонували індивідуальну для кожного учасника тренінгу програму дослідження музикотерапевтичного впливу музичного фольклорного тексту з опорою на його архетиповий зміст. По-перше, визначення ключових міфологічних сюжетів у просторі особистого міфу слухача, розпізнання серед них тих, що вже не відповідають життєвим завданням і рівневі особистісного розвитку. По-друге, емоційно-інтелектуальне осягнення джерел цих дисфункціональних міфів та виявлення нових тенденцій, у яких психіка шукає вираження («контр-міфів»). По-третє, стимулювання синтезу, що «сплавляє» елементи старого міфу і контрміфу в новий міфологічний образ, який вміщує найбільш конструктивні аспекти обох міфів. По-четверте, формування внутрішнього імператива дій на основі гіпотетичної реальності цього розширеного і заново інтегрованого міфологічного простору. По-п'яте, вкорінення індивідуальної авторської міфології в повсякденне життя, що може бути більш ефективним у випадку застосування музикотерапевтичних прийомів, пов'язаних з активним або

рецептивним відтворенням музичних текстів, спеціально підібраних для конкретного слухача. В даному разі йдеться про прослуховування вибраних музичних матеріалів тренінгу після його завершення. Для цього учасникам тренінгу, після його завершення, було роздано записи фольклорних композицій.

Отже, в даній акме-орієнтованій технології було верифіковано положення соціально-психологічної концепції етнокультурної міфотворчості особистості, а на основі концептів, принципів та механізмів цієї концепції відбувалася спільновчинкова взаємодія в обрядовому спільному вчинку, що консолідувала групу.

Література

1. Євтушенко І. В. Роль архетипної символіки у вираженні інтимних почуттів суб'єкта до близьких йому людей (на основі дослідження міфів, казок та психомалюнків): дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / І.В. Євтушенко. – Черкаси, 2004. – 371 с.
2. Зборовська Н. Фемінний характер української ментальності / Н. Зборовська // Сучасність. – 2001. – №7-8. – с. 146-150.
3. Лопухина Е. Архетип сезонности / Е. Лопухина // Уранія. – 1998. – №1. – с.13-38.
4. Мединська Ю. Я. Колективне несвідоме як глибинна детермінанта етнічного менталітету: дис. кандидата психол. наук: 19.00.01 / Ю. Я. Мединська. – Одеса, 2005. – 181 с.
5. Мелетинский Е. М. Культурный герой / Е. М. Мелетинский / Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2 т. / под ред. С.А. Токарева. – М.: Советская энциклопедия, 1982. – Т. 2. – с. 26.
6. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа / Е. М. Мелетинский. – М.: Наука, 1976. – 407 с.

7. Павленко В. М., Таглін С. О. Типи лікарів у різних культурах. Знахар і шаман як лікарі / В. М. Павленко, С. О. Таглін / Етнопсихологія: Навч. Посібник. – К.: Сфера, 1999. – 408 с. – с. 341-347.
8. Пелипенко А. А. Исторические этапы и уровни эволюции субъектности / А. А. Пелипенко / Субъект во времени социального бытия / Отв. ред. Э. В. Сайко. – М.: Наука, 2006. – с. 72-134.
9. Потебня А. А. Слово и миф / А. А. Потебня. – М.: Наука, 1998. – 205 с.
10. Приповідки, або Українсько-народня філософія / Зібрав та видав В. Плав'юк. – Едмонтон (Канада): Асоціація Українських Піонерів Альберти, 1998. – 353 с.
11. Ритуали. Обряди. Звичаї / Відп. С. Прудніков. – Ч.І – К.: Словянський світ, 1998. – 33 с.
12. Стельмахович М. Г. Сім'я і родинне виховання в Україні з найдавніших часів до XIX ст. / М. Г. Стельмахович / Українознавство: Посібник / Уклад. В. Я. Мацюк, В. Г. Пучаг. – К.: Зодіак – ЕКО, 1994. – 399 с. – с. 213-233.
13. Юнг К.-Г. Об отношении аналитической психологии к поэтико-художественному творчеству / К.-Г. Юнг / Зарубежная эстетика и теория литературы XX – XX вв. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – 395с., с. 380-394.
14. Яремчук О. В. Парадигма етнокультурної міфотворчості в соціальній психології: можливості застосування / О. В. Яремчук // Наукові студії із соціальної та політичної психології. Збірник статей. Вип. 24 (27). – К., 2010. – с. 40-49.

